

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ભારત ભવન ટ્રસ્ટ

વિ.

ભારત ભવન આર્ટિસ્ટ એસોસિએશન અને અન્ય

ઓગસ્ટ ૨૨, ૨૦૦૧

[એસ. રાજેન્દ્ર બાબુ અને શિવરાજ વી. પાટીલ, ન્યાયમૂર્તિઓ.]

મજૂર કાયદાઓ; ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭:

કલમ ૨(એસ)–"કામદાર"–કોણ છે--કળા અને સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપવા માટેની સંસ્થામાં જોડાયેલ કલાકાર–કોઈપણ શારીરિક, અકુશળ અથવા તકનીકી, ઓપરેશનલ અથવા કારકુની કામમાં સામેલ નથી–ઠેરવવામાં આવેલ કે, "કામદાર" તરીકે ઓળખાવી શકાય નહીં–ભારત ભવન ન્યાસ અધિનિયમ, ૧૯૮૨.

કલમ ૨(જે)–"ઉદ્યોગ"–તેનો વ્યાપ–અધિનિયમની કલમ ૨(જે) ની આવશ્યકતાઓ અને બેંગલોર વોટર સપ્લાયના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત કસોટીઓ સંતોષવી આવશ્યક છે–કળા અને સંસ્કૃતિના પ્રોત્સાહનમાં રોકાયેલ ટ્રસ્ટ–ઠેરવવામાં આવેલ કે, વર્તમાન કેસમાં તે ઉદ્યોગ છે કે નહીં તે આખરી રીતે નક્કી કરવાની જરૂર નથી–ભારત ભવન ન્યાસ અધિનિયમ, ૧૯૮૨.

શબ્દો અને શબ્દપ્રયોગો:

"કામદાર"–ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨(એસ) ના સંદર્ભમાં તેનો અર્થ.

"ઉદ્યોગ"–ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨(જે) ના સંદર્ભમાં તેનો અર્થ.

અપીલકર્તા–ટ્રસ્ટ, કળાના પ્રોત્સાહન અને કલાત્મક પ્રતિભાની જાળવણી માટે સ્થાપિત સંસ્થા, પ્રતિવાદી–કલાકારોને અન્ય આનુષંગિક ફરજો સાથે નાટક અને થિયેટર મેનેજમેન્ટના ઉત્પાદનના હેતુ માટે રોક્યા હતા. પ્રતિવાદી–કલાકારોએ લેબર કોર્ટ સમક્ષ વિવાદ ઉભો કર્યો હતો જેમાં ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે તે "ઉદ્યોગ" નથી અને ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ હેઠળ કલાકારો "કામદાર" ન હતા. સદર વાંધો નામંજૂર થતાં, ટ્રસ્ટે વર્તમાન અપીલ પસંદ કરી હતી.

અપીલકર્તા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ કલ્પનામાં અપીલકર્તાને "ઉદ્યોગ" તરીકે દર્શાવી શકાય નહીં, જે સૌંદર્યલક્ષી પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલ છે; કે પ્રતિવાદી કલાકારોને સોંપવામાં આવેલી આનુષંગિક પ્રવૃત્તિ નાટક અને થિયેટર મેનેજમેન્ટના ઉત્પાદન સાથે જોડાયેલી હતી અને, તેથી, તેમને "કામદાર" તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે તેને અલગ પ્રવૃત્તિ તરીકે લઈ શકાય નહીં.

અપીલ મંજૂર કરતા, કોર્ટે ઠેરવેલ કે:

૧.૧. નાટકના ઉત્પાદન અથવા થિયેટર મેનેજમેન્ટ અથવા નાટકમાં ભાગ લેવા માટે રોકાયેલા કલાકારને કોઈપણ કલ્પનામાં "કામદાર" તરીકે ઓળખાવી શકાય નહીં કારણ કે તે કોઈપણ શારીરિક, અકુશળ અથવા તકનીકી, ઓપરેશનલ અથવા કારકુની કામમાં સામેલ નથી, જોકે તે કુશળ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે એવું કામ નથી કે જેને વ્યાખ્યામાં ઉલ્લેખિત અન્ય પ્રકારના કામો સાથે સમાન પ્રકારના કામ તરીકે વાંચી શકાય. [૩૩-ડી-ઈ]

૧.૨. પ્રતિવાદી કલાકારો જે કામ કરે છે તે સર્જનાત્મક કળાના સ્વરૂપનું છે અને તેમનું કામ આર્ટ ડિરેક્ટર અથવા અન્ય કોઈ કલાકારો દ્વારા જરૂરી હુકમને આધીન નથી. એક કલાકારને કુશળ શારીરિક કામદારથી અંતર્ગત ગુણો દ્વારા અલગ પાડવો આવશ્યક છે, જે તાલીમ અને તકનીકની સાથે કલાકારમાં જરૂરી છે. વર્તમાન કેસમાં, પ્રથમ, કોઈ માલ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થતું નથી, બીજું અભિનય જે કરવામાં આવે છે તે અન્યના વ્યવસાય માટે નથી. સર્જનાત્મક પ્રતિભાની માત્ર અભિવ્યક્તિ છે, જે અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો ભાગ છે.

અભિનય સિવાયના અન્ય કામો જે તેમને સોંપવામાં આવ્યા છે તે માત્ર મુખ્ય કામ માટે આનુષંગિક છે અને આમ પ્રતિવાદીઓ 'કામદાર' નથી. [૩૩-૭-એચ; ૩૪-એ, ડી-ઈ]

એચ.આર. અધંથાયા અને અન્ય વિ. સેન્ડોઝ (ઇન્ડિયા) લિ. અને અન્ય, (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૭૩૭, અનુસરવામાં આવેલ.

ટી.પી. શ્રીવાસ્તવ વિ. મેસર્સ નેશનલ ટોબેકો કંપની ઓફ ઇન્ડિયા લિ., (૧૯૯૨) ૧ એસ.સી.સી. ૨૮૧ અને હુસેનભાઈ વિ. અલથ ફેક્ટરી તેજિલાલી યુનિયન., ૧૯૭૮ (લેબ આઈસી ૧૨૬૪ એસસી), પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૨. અપીલકર્તા ટ્રસ્ટને "ઉદ્યોગ" તરીકે ઠેરવવા માટે, તેણે અધિનિયમની કલમ ૨(જે) ની આવશ્યકતાઓ અને બેંગલોર વોટર સપ્લાયના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત કસોટીઓ સંતોષવી આવશ્યક છે. અપીલકર્તા-ટ્રસ્ટના ઉદ્દેશ્યોના અવલોકન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે માત્ર કળાના પ્રોત્સાહન અને કલાત્મક પ્રતિભાની જાળવણીમાં રોકાયેલ છે. આવી પ્રવૃત્તિઓ એવી નથી કે જેમાં એમ્પ્લોયર અને કર્મચારીઓના સહકારી પ્રયાસોને સામેલ કરવા માટે મોટા પાયે ઉત્પાદન થઈ શકે અને એમ પણ કહી શકાય નહીં કે નાટકોનું ઉત્પાદન એક વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિ હશે જેના પરિણામે કોઈ પ્રકારની સેવા પ્રાપ્ત થશે. તેથી, તે શંકાસ્પદ છે કે, બેંગલોર વોટર સપ્લાયના કેસમાં "ઉદ્યોગ" ને આપવામાં આવેલા વ્યાપક અર્થ છતાં, શું અપીલકર્તાને આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૨(જે)

હેઠળ આપેલી વ્યાખ્યા હેઠળ 'ઉદ્યોગ' તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય. આમ, વર્તમાન કેસમાં આ પાસાને આખરી રીતે નક્કી કરવાની જરૂર નથી. [૩૨-ઇ-એચ; ૩૩-એ]

બેંગલોર વોટર સપ્લાય એન્ડ સુએજ બોર્ડ વિ. એ. રાજપ્પા અને અન્ય, (૧૯૭૮) ૨ એસ.સી.સી. ૨૧૩, અનુસરવામાં આવેલ.

સુરેશ કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા., (૧૯૮૯) (૨) એલએલજે ૧૧૦, નો સંદર્ભ લેવામાં આવેલ.

સિવિલ અપેલેટ અધિકારક્ષેત્ર : સિવિલ અપીલ નં. ૫૬૧૪/૨૦૦૧.

ભોપાલની લેબલ કોર્ટ નં. ૨ ના સી.એન. નં. ૩૩/૧૯૯૭ માં પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૧૭.૦૧.૯૮ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

અપીલકર્તા માટે ડો. એલ.એમ. સિંઘવી, ડો. એસ.કે. વર્મા, રાકેશ શ્રોતી, એમ.કે. ચૌધરી અને આશુતોષ કુમાર.

પ્રતિવાદી માટે એસ.કે. ગંભીર, અવનીશ સિંઘા, અનિલ શર્મા, એચ.કે. પુરી, એસ.કે. પુરી, રાજેશ શ્રીવાસ્તવ, ઉજ્જવલ બેનર્જી અને સુશ્રી અનિંદિતા ગુપ્તા.

કોર્ટનો ચુકાદો આમના દ્વારા આપવામાં આવેલ

રાજેન્દ્ર બાબુ, ન્યાયમૂર્તિ. રજા મંજૂર કરવામાં આવે છે.

ભારત ભવન ટ્રસ્ટ, જે અહીં અપીલકર્તા છે, તેની સ્થાપના ભારત ભવન ન્યાસ અધિનિયમ, ૧૯૮૨ [જે હવે પછી 'અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે] હેઠળ કરવામાં આવી હતી.

સદર ટ્રસ્ટના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો કળાઓની જાળવણી અને શોધ, નવીનતા, પ્રોત્સાહન અને પ્રસાર કરવાનો છે અને ભારત ભવનને સર્જનાત્મક કળાઓમાં ઉત્કૃષ્ટતાના રાષ્ટ્રીય કેન્દ્ર તરીકે સંચાલિત કરવા અને વિસ્તૃત કરવાનો છે.

અધિનિયમની કલમ ૨(એ) 'ભારત ભવન' ને ભોપાલમાં બનેલ મલ્ટી-આર્ટ્સ સેન્ટર માટેના માળખા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે અને તેમાં અનુસૂચિમાં વર્ણવેલ પરિસરોનો સમાવેશ થાય છે જેમાં તેમાં સમાવિષ્ટ તમામ ઇમારતોની સાથે તમામ વધારાઓનો સમાવેશ થાય છે જે અધિનિયમની શરૂઆત પછી કરવામાં આવી શકે.

અધિનિયમની અનુસૂચિ હેઠળ, તેની સીમાઓ વર્ણવવા ઉપરાંત, તેનો સમાવેશ કરવા માટે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે –

૧. રૂપાંકર, ફાઈન આર્ટનું મ્યુઝિયમ,
૨. મધ્ય પ્રદેશ રંગમંડળ, થિયેટર રેપરટરી,
૩. વાગર્થ, ભારતીય કવિતાની લાઈબ્રેરી, અને
૪. અનહદ, સંગીતની લાઈબ્રેરી.

શ્રી બી.વી. કારંથને રંગ મંડળના ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ તેમના સ્થાને શ્રી હબીબ તનવીર, અન્ય પ્રખ્યાત થિયેટર વ્યક્તિત્વ, ડિરેક્ટર તરીકે આવ્યા હતા. અપીલકર્તાએ આની સાથે કરાર કર્યો: ૧] ગોપાલ દુબે, ૨] અનિતા દુબે, ૩] ભૂપેન્દ્ર કે. સાહુ, ૪] અનુપ કે. જોશી, ૫] રવિલાલ સંઘટે, ૬] મીના સિદ્ધુ, ૭] સરોજ શર્મા, ૮] વિભા મિશ્રા, ૯] અમર સિંહ લહેરે, ૧૦] ઉમેશ કે. તરસકવાર, ૧૧] અમોદ કૃષ્ણ ભટ્ટ, ૧૨] સંજય મહેતા અને ૧૩] સુભાષશ્રી, જેઓ સર્જનાત્મક કલાકારો છે, નાટક અને થિયેટર મેનેજમેન્ટના ઉત્પાદનના હેતુ માટે. તેમને નાટક અને થિયેટર મેનેજમેન્ટના ઉત્પાદન સાથે આનુષંગિક કેટલીક અન્ય ફરજો પણ સોંપવામાં આવી હતી. કરાર પૂરો થવા પર તેમની સેવાઓ સમાપ્ત થવાની અથવા રિન્યૂ ન થવાની આશંકા હોવાથી, આ કલાકારોએ તેમની સેવાઓ નિયમિત કરવા અને રંગ મંડળના પુનર્ગઠન સામે ઘોષણા અને મનાઈહુકમ માટે દાવો દાખલ કર્યો. કામચલાઉ મનાઈહુકમ નામંજૂર કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, કોર્ટનો સંપર્ક કરનારા તમામ ૧૩ કલાકારોએ નવા કરારમાં પ્રવેશ કર્યો, જે ૨૮.૦૨.૧૯૯૭ સુધી અમલમાં રહેવાનો હતો, અને ત્યારબાદ દાવો પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો. ૧૦.૦૧.૧૯૯૭ ના રોજ, સદર કલાકારોએ એક વિવાદ ઉભો કર્યો જે ૩૩/૯૭.આઈડી માં ન્યાયનિર્ણય માટે લેબર કોર્ટમાં મોકલવામાં આવ્યો અને કલાકારોએ લેબર કોર્ટ સમક્ષ તેમના દાવાઓ દાખલ કર્યા અને વચગાળાની રાહત માંગી. અપીલકર્તાએ દાવાનું નિવેદન અને વચગાળાની રાહત માટેના દાવાનો જવાબ દાખલ કર્યો જેમાં પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે ટ્રસ્ટ

એ 'ઉદ્યોગ' નથી અને કલાકારો ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ હેઠળ 'કામદાર' નથી. લેબર કોર્ટ ચથાસ્થિતિ જાળવી રાખવાનો નિર્દેશ આપતો અને અપીલકર્તાને આ કલાકારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાથી અટકાવતો વચગાળાનો એવોર્ડ બનાવ્યો. હાઈકોર્ટ ૧૬.૧૦.૧૯૯૭ ના રોજ આપેલા હુકમ દ્વારા લેબર કોર્ટને નિર્દેશ આપ્યો કે લેબર કોર્ટ સમક્ષ પક્ષકારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોના આધારે અપીલકર્તા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રાથમિક વાંધા અંગે નિર્ણય લે. લેબર કોર્ટ ૧૭.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ પક્ષકારો દ્વારા દાખલ કરાયેલા દસ્તાવેજોના આધારે એવો હુકમ કર્યો કે અપીલકર્તા એક 'ઉદ્યોગ' છે અને કલાકારો 'કામદાર' છે. આ હુકમને આ અપીલમાં પડકારવામાં આવ્યો છે.

અપીલકર્તા માટે હાજર રહેલ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડો. એલ.એમ. સિંઘવીએ રજૂઆત કરી હતી કે અપીલકર્તા દેશમાં તેના પ્રકારની એક અનોખી સંસ્થા છે જે મધ્ય પ્રદેશ સરકાર દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી છે જ્યાં પર્ફોર્મિંગ આર્ટ, ફાઇન આર્ટ, સંગીત, નાટક, કવિતા અને આદિવાસી કળાઓ જેવા કળાના તમામ સ્વરૂપો સાચવવામાં, પ્રોત્સાહન આપવામાં અને વિકસાવવામાં આવે છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે જોકે આ કોર્ટ બેંગલોર વોટર સપ્લાય એન્ડ સુએજ બોર્ડ વિ. એ. રાજપ્પા અને અન્ય, [૧૯૭૮] ૨ એસ.સી.સી. ૨૧૩ માં, "ઉદ્યોગ" અને "કામદાર" બંને અભિવ્યક્તિઓને ખૂબ વ્યાપક અર્થ આપ્યો છે, કોઈપણ કલ્પનામાં અપીલકર્તાને ઉદ્યોગ તરીકે દર્શાવી શકાય નહીં, જે સૌંદર્યલક્ષી પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલ છે. તેમણે અમારું ધ્યાન ૧૯૫૫ એલએલજે જજટ; મિસ એ. સુંદરમ્બલ વિ. ગોવા, દમણ અને દીવ સરકાર અને અન્ય,

[૧૯૮૮] ૪ એસ.સી.સી. ૪૨ માં લેવાયેલા નિર્ણયો તરફ પણ દોર્યું [જેમાં શિક્ષકોને કામદાર ન હોવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું જોકે તેઓ જ્યાં સેવા આપે છે તે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ "ઉદ્યોગ" હોઈ શકે છે]; ટી.પી. શ્રીવાસ્તવ વિ. મેસર્સ નેશનલ ટોબેકો કંપની ઓફ ઇન્ડિયા લિ., [૧૯૯૨] ૧ એસ.સી.સી. ૨૮૧, જેમાં આ કોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે કોઈ વિસ્તારમાં કંપનીની પ્રોડક્ટના વેચાણ માટે કેનવાસિંગ અને પ્રોત્સાહન આપવા માટે રોકાયેલા સેલ્સમેનની ફરજોમાં વેચાણ સુધારવા માટેની રીતો અને માધ્યમો સૂચવવા, જે જનતા સુધી ઉત્પાદન પહોંચાડવાનું છે તેમના પ્રકાર અથવા દરજ્જાનો અભ્યાસ કરવો, બજારની સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવો અને અન્ય સ્થાનિક સેલ્સમેનના કામની દેખરેખ રાખવાનો સમાવેશ થાય છે, તેને શારીરિક, કુશળ, અકુશળ અથવા કારકુની તરીકે દર્શાવી શકાય નહીં પરંતુ તેના માટે કલ્પનાશીલ અને સર્જનાત્મક મનની જરૂર હોય છે અને આવી વ્યક્તિને 'કામદાર' તરીકે ઓળખાવી શકાય નહીં. તેમણે એમ પણ રજૂઆત કરી કે પ્રતિવાદી કલાકારોને સોંપવામાં આવેલી આનુષંગિક પ્રવૃત્તિ નાટક અને થિયેટર મેનેજમેન્ટના ઉત્પાદન સાથે જોડાયેલી છે અને, તેથી, તેમને કામદાર તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે તેને અલગ પ્રવૃત્તિ તરીકે લઈ શકાય નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે લેબર કોર્ટ દ્વારા લેવાયેલ મત અમારા હાથે સુધારવાની જરૂર છે.

પ્રતિવાદી કલાકારો માટે હાજર રહેલ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.કે. ગંભીરે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી કલાકારોની સેવાઓ જેટલા સમયગાળા માટે લેવામાં આવી હતી તે સમયગાળો, તેમના દ્વારા કરવામાં આવતી

પ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લેતા, ભલે તે અમુક અંશે સર્જનાત્મક હોય તો પણ તે કહેવા માટે પૂરતું નથી કે તેઓ 'કામદાર' ની વ્યાખ્યાના વ્યાપની બહાર આવે છે અને ૧૯૫૯ (૧) એલએલજે ૭૮ માં બોમ્બે હાઇકોર્ટના નિર્ણય પર ભારપૂર્વક આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં લગ્ન અથવા સમાન કાર્યો જેવા પ્રસંગો પર વાદ સંગીત પ્રદાન કરવા માટે એક સેટ-અપ ઉપલબ્ધ હતું અને જેઓ બેન્ડ અથવા સંગીત વગાડવામાં રોકાયેલા હતા તેમને કામદાર તરીકે ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે, તેથી, રજૂઆત કરી હતી કે તે કેસમાં અપનાવેલ તર્ક આપણા દ્વારા પણ અપનાવી શકાય છે. એચ.આર. અધંથાયા અને અન્ય વિ. સેન્ડોઝ (ઇન્ડિયા) લિ. અને અન્ય, [૧૯૯૪] ૫ એસ.સી.સી. ૭૩૭ ના નિર્ણય પર આધાર રાખીને, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ભલે પ્રતિવાદી કલાકારોને તેમના સંબંધિત ક્ષેત્રોમાં કુશળ વ્યક્તિ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે, તેમ છતાં તેઓ શારીરિક કામમાં રોકાયેલા ન હોવા છતાં કામદાર પણ હતા. હિન્દુસ્તાન લિવર લિ. દ્વારા નોકરી પર રાખવામાં આવેલા કામદારો વિ. હિન્દુસ્તાન લિવર લિ., [૧૯૮૪] ૪ એસ.સી.સી. ૩૯૨ ના નિર્ણય પર આધાર રાખીને, તેમણે એમ પણ ધ્યાન દોર્યું કે ઔદ્યોગિક વિવાદોમાં પક્ષકારોને પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં જે આગળની કાર્યવાહીને અટકાવી શકે છે અને આવી દલીલનો સામનો અંતિમ તબક્કે જ કરવો જોઈએ.

આ કેસમાં અમારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલ પરિપ્રેક્ષ્ય પરથી, વિચારણા માટે બે મુદ્દા ઉદ્ભવે છે, એટલે કે, ૧] શું અપીલકર્તા, જે કળા અને સંસ્કૃતિના પ્રોત્સાહન માટેની સંસ્થા છે, તે "ઉદ્યોગ" છે, અને ૨] શું પ્રતિવાદીઓ, જે

કલાકારો છે, "કામદાર" છે. અમે અમારી તપાસ બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં સંદર્ભિત ત્રણ કસોટીઓના સંદર્ભમાં શરૂ કરી શકીએ છીએ, જે નીચે મુજબ છે:

૧. કે સંસ્થા વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલ છે,

૨. એમ્પ્લોયર અને કર્મચારી વચ્ચેના સહકાર દ્વારા આયોજિત

૩. માલ અને સેવાઓના ઉત્પાદન માટે.

બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં નિર્ણયમાં કલમ ૨(જે) ના વ્યાપમાં વ્યવસાયો, કલબો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સહકારી મંડળીઓ, સંશોધન સંસ્થાઓ, ચેરિટેબલ પ્રોજેક્ટ વગેરે સહિત વિવિધ પરિસ્થિતિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ કોર્ટે એ પણ ઠેરવ્યું કે નફાના હેતુ અથવા લાભદાયક ઉદ્દેશ્યની ગેરહાજરીનું કોઈ મહત્વ નથી અને તે અસ્તિત્વને ઉદ્યોગની વ્યાખ્યાની બહાર છોડશે નહીં. સદર નિર્ણયને અનુસરતા અસંખ્ય નિર્ણયો આવ્યા છે જેમાં ઉદ્યોગની વ્યાખ્યાનો વ્યાપક દ્રષ્ટિકોણ લેવામાં આવ્યો છે. બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં નિર્ધારિત કસોટીઓને અનુસરીને, આ કોર્ટે સુરેશ કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૮૯] ૨ એલએલજે ૧૧૦ માં, ઠેરવ્યું કે યોગની સંસ્થા એક ઉદ્યોગ છે. બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં, આ કોર્ટે, જોકે, એવું સમજાવીને આ કથનને લાયક બનાવ્યું કે જ્યાં પ્રવૃત્તિઓનું સંકુલ, જેમાંથી કેટલીક મુક્તિ માટે પાત્ર છે, અન્ય નથી, કુલ ઉપક્રમ પર કર્મચારીઓને સામેલ

કરે છે, જેમાંથી કેટલાક કામદાર નથી, અથવા કેટલાક વિભાગો માલ અને સેવાઓના ઉત્પાદક નથી, અને વિભાગોનું સંકલિત સ્વરૂપ સાચી કસોટી હશે. સંપૂર્ણ ઉપક્રમ ઉદ્યોગ હશે જોકે જેઓ વ્યાખ્યા પ્રમાણે કામદાર નથી તેમને લાભ મળી શકશે નહીં. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે શૈક્ષણિક સંસ્થામાં ઘણી પ્રવૃત્તિઓ હોઈ શકે છે જે શિક્ષણ પ્રવૃત્તિઓથી અલગ થઈ શકે છે.

આમ, અપીલકર્તાને 'ઉદ્યોગ' તરીકે ઠેરવવા માટે, તેણે કલમની આવશ્યકતાઓ અને બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં નિર્ધારિત કસોટીઓ સંતોષવી આવશ્યક છે.

ભારત ભવન ટ્રસ્ટ, તેના ઉદ્દેશ્યો પરથી સ્પષ્ટ છે તેમ, જેનો અમે અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો છે, માત્ર કળાના પ્રોત્સાહન અને કલાત્મક પ્રતિભાની જાળવણીમાં રોકાયેલ છે. આવી પ્રવૃત્તિઓ એવી નથી કે જેમાં એમ્પ્લોયર અને કર્મચારીના પ્રયાસોના સહકારને સામેલ કરવા માટે મોટા પાયે ઉત્પાદન થઈ શકે અથવા એવું પણ કહી શકાય નહીં કે નાટકોનું ઉત્પાદન એક વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિ હશે જેના પરિણામે કોઈ પ્રકારની સેવા પ્રાપ્ત થશે. તેથી, તે શંકાસ્પદ છે કે, બીડબલ્યુએસએસબી વિ. એ. રાજપ્પાના કેસ [સુપ્રા] માં "ઉદ્યોગ" ને આપવામાં આવેલા વ્યાપક અર્થ છતાં, શું અપીલકર્તાને આઈડી એક્ટની કલમ ૨(જે) હેઠળ આપેલી વ્યાખ્યા હેઠળ "ઉદ્યોગ" તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય અને આપણે વર્તમાન કેસમાં આ પાસાને આખરી રીતે નક્કી કરવાની જરૂર નથી.

અપીલકર્તા એક ઉદ્યોગ છે એવું માની લઈએ તો પણ વધુ મહત્વનો પ્રશ્ન એ તપાસવાનો રહેશે કે તેના દ્વારા નોકરી પર રાખવામાં આવેલા કલાકારો "કામદાર" છે કે નહીં. આઈડી એક્ટ હેઠળ, કામદાર :

"એટલે ભાડે અથવા પુરસ્કાર માટે કોઈપણ શારીરિક, અકુશળ, કુશળ, તકનીકી, ઓપરેશનલ, કારકુની અથવા સુપરવાઈઝરી કામ કરવા માટે કોઈપણ ઉદ્યોગમાં નોકરી કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ (એપ્રેન્ટિસ સહિત), પછી ભલે રોજગારની શરતો સ્પષ્ટ હોય અથવા ગર્ભિત હોય, અને ઔદ્યોગિક વિવાદના સંબંધમાં આ અધિનિયમ હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહીના હેતુઓ માટે, એવી કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે જેને તે વિવાદના સંબંધમાં અથવા તેના પરિણામે બરતરફ કરવામાં આવી હોય, છૂટી કરવામાં આવી હોય અથવા ઘટાડવામાં આવી હોય, અથવા જેની બરતરફી, છૂટા કરવા અથવા ઘટાડાથી તે વિવાદ ઉભો થયો હોય પરંતુ તેમાં સમાવેશ થતો નથી

નાટકના ઉત્પાદન અથવા થિયેટર મેનેજમેન્ટ અથવા નાટકમાં ભાગ લેવા માટે રોકાયેલા કલાકારને કોઈપણ કલ્પનામાં "કામદાર" તરીકે ઓળખાવી શકાય નહીં કારણ કે તેઓ કોઈપણ શારીરિક, અકુશળ અથવા તકનીકી, ઓપરેશનલ અથવા કારકુની કામમાં સામેલ નથી, જોકે તેઓ કુશળ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે એવું કામ નથી કે જેને વ્યાખ્યામાં ઉદ્દેશિત અન્ય પ્રકારના કામો સાથે સમાન પ્રકારના કામ તરીકે વાંચી શકાય. એચ.આર. અધંથાયા વિ. સેન્ડોઝ (ઈન્ડિયા) લિ.ના

કેસ [સુપ્રા] માં આ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચે, સમગ્ર કેસ કાયદાની સમીક્ષા કર્યા પછી, નીચે મુજબ ઠેરવ્યું :

" જ્યાં સુધી 'કુશળ' શબ્દનો સંબંધ છે, અમારો મત છે કે જે સંદર્ભમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે સંદર્ભમાં સદર શબ્દના અર્થમાં વર્તમાન કેસમાં મેડિકલ રિપ્રેઝન્ટેટિવ જેવા સેલ્સ પ્રમોશન કર્મચારીના કામનો સમાવેશ થશે નહીં. તે શબ્દનું સમાન પ્રકારના અર્થમાં અર્થઘટન થવું જોઈએ અને આ રીતે અર્થઘટન કરતા, તેનો અર્થ શારીરિક અથવા બિન-શારીરિક કુશળ કામ થશે, જે વ્યાખ્યામાં ઉલ્લેખિત અન્ય પ્રકારના કામની શૈલીનું હોય. "

[ભાર આપવામાં આવેલ] [પાનું.૭૫૫]

પ્રતિવાદીઓ જે કામ કરે છે તે સર્જનાત્મક કળાના સ્વરૂપનું છે અને તેમનું કામ આર્ટ ડિરેક્ટર અથવા અન્ય કોઈ કલાકારો દ્વારા જરૂરી હુકમને આધીન નથી. તેમનું કામ કરતી વખતે, તેઓએ તેમના કામમાં, નાટકના ઉત્પાદનના હેતુ માટે તેમની કલાત્મક ક્ષમતા, પ્રતિભા અને દ્રષ્ટિની ભાવના લાવવાની હોય છે જેમાં આવા કામ દરમિયાન, યોગ્ય તકનીકનો અમલ અને કલાકારોની પસંદગી, નાટક, પ્રસ્તુતિની રીત, પ્રકાશ અને છાયાની અસરો વગેરે સામેલ હોય છે. વાસ્તવમાં, તેઓ જે કામ કરે છે તે સર્જનાત્મક કળા છે જે કલાત્મક પ્રતિભા અને જરૂરી તકનીક ધરાવતી વ્યક્તિ જ સંભાળી શકે છે. આવી વ્યક્તિને કુશળ અથવા શારીરિક કામદાર કહેવું બિલકુલ અયોગ્ય છે. એક કલાકારને કુશળ શારીરિક કામદારથી અંતર્ગત ગુણો દ્વારા અલગ પાડવો આવશ્યક છે, જે તાલીમ

અને તકનીકની સાથે કલાકારમાં જરૂરી છે. અમે ટી.પી. શ્રીવાસ્તવ વિ. મેસર્સ નેશનલ ટોબેકો કંપની ઓફ ઇન્ડિયા લિ.ના કેસ [સુપ્રા] માંથી આ દરખાસ્ત માટે સમર્થન મેળવીએ છીએ જેમાં કોઈ વિસ્તારમાં કંપનીના ઉત્પાદનોના વેચાણ માટે કેનવાસિંગ અને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કાર્યરત સેક્શન સેલ્સમેનને 'કામદાર' ની શ્રેણી હેઠળ મૂકી શકાય નહીં. તેમને કોઈ કામ સોંપવાનો પ્રશ્ન જ નથી કારણ કે કલાકારનું કામ અનિવાર્યપણે સર્જનાત્મક હોય છે, અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા તેનો અભિન્ન ભાગ છે. હુસેનભાઈ વિ. અલથ ફેક્ટરી તેજિલાલી યુનિયન, [૧૯૭૮] લેબ આઈસી ૧૨૬૪ (એસસી) માં, આ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠેરવ્યું:

"જ્યાં કોઈ કામદાર અથવા કામદારોનું જૂથ માલ અથવા સેવાઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે શ્રમ કરે છે અને આ માલ અથવા સેવાઓ અન્યના વ્યવસાય માટે છે, ત્યારે તે અન્ય વાસ્તવમાં એમ્પ્લોયર છે".

આ કિસ્સામાં, પ્રથમ, કોઈ માલ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થતું નથી, બીજું, જે અભિનય કરવામાં આવે છે તે અન્યના વ્યવસાય માટે નથી. સર્જનાત્મક પ્રતિભાની માત્ર અભિવ્યક્તિ છે, જે અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો ભાગ છે.

અભિનય સિવાયનું અન્ય કામ જે તેમને સોંપવામાં આવે છે તે માત્ર મુખ્ય કામ માટે આનુષંગિક છે અને આમ પ્રતિવાદીઓ 'કામદાર' નથી. લેબર કોર્ટ બાબતના સારને ચૂકી ગઈ છે અને આ પ્રકારના કેસ માટે સંબંધિત ન હોય તેવા

પાસાઓ સાથે કામ કરવા આગળ વધી છે. તેઓને જે શરતો પર નોકરી પર રાખવામાં આવ્યા હતા અને તેમને ચૂકવવાપાત્ર મહેનતાણું અને અન્ય કલાકારોનું સ્વાગત કરવા અને તેમની સંભાળ રાખવા દ્વારા આતિથ્ય વિસ્તારવા જેવા અન્ય પ્રકારના કામ જે તેમણે કરવાના હોય છે તેવા દસ્તાવેજોનું કાળજીપૂર્વક અવલોકન પણ એવા પરિબળો નથી કે જે અમારા દ્વારા પહોંચેલા નિષ્કર્ષની વિરુદ્ધ વજન ધરાવતા હોય. બીજી બાજુ, લેબર કોર્ટે આ પાસાઓ પર આધાર રાખ્યો છે જે માત્ર વિગતો છે.

આમ અમને જણાય છે કે અપીલકર્તા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો પ્રાથમિક વાંધો માન્ય છે અને તેને લેબર કોર્ટ દ્વારા માન્ય રાખવો જોઈતો હતો. અમે, તેથી, આ અપીલને મંજૂર કરીએ છીએ અને લેબર કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમને રદ કરીએ છીએ. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ નથી.

એસ.વી.કે. અપીલ મંજૂર કરવામાં આવેલ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.